

جایگاه مادری و تأثیر آن بر امنیت روانی خانواده از دیدگاه جوادی آملی

آرزو عباس زاده^۱

چکیده

در جهان معاصر، خانواده با چالش‌های متعددی در حوزه امنیت روانی اعضا روبه‌روست که بخش مهمی از آن ناشی از تغییر در نقش‌ها و ارزش‌های سنتی است. یکی از کانونی‌ترین این نقش‌ها، جایگاه مادری است که در اندیشه آیت‌الله جوادی آملی به‌عنوان محور آرامش، تربیت و انسجام عاطفی خانواده شناخته می‌شود. این مقاله به شیوه توصیفی بوده و با هدف بررسی جایگاه مادری و تأثیر آن بر امنیت روانی خانواده از منظر آیت‌الله جوادی آملی می‌پردازد. با تحلیل آثار ایشان، روشن می‌شود که مادری در اندیشه اسلامی نه تنها یک نقش زیستی یا اجتماعی، بلکه رسالتی الهی است که بنیان آرامش، ثبات عاطفی و تربیت معنوی در خانواده را فراهم می‌سازد. امنیت روانی خانواده، در این نگاه، حاصل پیوند عمیق عاطفی و معرفتی مادر با اعضای خانواده است که ریشه در ایمان، معنویت و اخلاق دارد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تقویت جایگاه مادری در سیاست‌گذاری‌ها و فرهنگ عمومی، نقشی کلیدی در پایداری خانواده و ارتقای سلامت روان جامعه دارد.

کلیدواژه‌ها: امنیت روانی، جوادی آملی، مادری.

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه علمیه خواهران الزهرا(س)، خوی.

مقدمه

در سال‌های اخیر، تحولات فرهنگی، اقتصادی و رسانه‌ای، ساختار سنتی خانواده را با دگرگونی‌های عمیق مواجه کرده است. این تغییرات، نقش‌های عاطفی و تربیتی مادر را که ستون اصلی شکل‌دهنده امنیت روانی خانواده محسوب می‌شود، تحت تأثیر قرار داده است. ضعف در ایفای این نقش می‌تواند منجر به کاهش انسجام خانوادگی و بروز اختلالات روانی در میان اعضا شود.

پرداختن به جایگاه مادری و تأثیر آن بر امنیت روانی خانواده حیاتی است، زیرا مادران نقش محوری در شکل‌دهی به هویت عاطفی و معنوی فرزندان دارند و سلامت روانی نسل آینده وابسته به کیفیت همین نقش است. فهم آموزه‌های جوادی آملی کمک می‌کند تا ابعاد دینی و فلسفی این نقش در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و آموزشی وارد شود. توجه به این موضوع، راهبردهای پیشگیرانه‌ای برای کاهش تعارضات خانوادگی و افزایش تاب‌آوری اجتماعی فراهم می‌آورد. در نهایت، تقویت جایگاه مادری می‌تواند سرمایه‌ای پایدار برای سلامت روان جامعه و استمرار ارزش‌های اخلاقی باشد.

ضرورت پرداختن به جایگاه مادری روشن است چون تضعیف این نقش مستقیماً امنیت روانی خانواده را مخدوش می‌کند و پیامدهای فردی و اجتماعی بلندمدت به بار می‌آورد. بدون تأکید نظری و عملی بر ظرفیت‌های تربیتی مادران، سیاست‌های رفاهی به‌تنهایی ناکافی خواهد بود. بازخوانی آموزه‌های جوادی آملی امکان تلفیق مبانی دینی با راهکارهای عملی برای تقویت خانواده را فراهم می‌سازد. در نتیجه، این مسئله باید محور تحقیق، برنامه‌ریزی فرهنگی و تدوین سیاست‌های آموزشی قرار گیرد. حال سوال اصلی این است که جایگاه مادری و تأثیر آن بر امنیت روانی خانواده از دیدگاه جوادی آملی چیست؟

سوالات فرعی: ۱- تعریف مادری از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟

۲- جایگاه مادری در اندیشه آیت الله جوادی آملی چیست؟

۳- تأثیر مادری بر امنیت روانی خانواده چیست؟

در مورد پیشینه مقاله می‌توان به چند مقاله در این زمینه اشاره کرد:

۱-مقاله «نقش مادر در تربیت شایسته با محوریت آثار آیت الله جوادی آملی» از مهدی نارستانی ۱۴۰۱ش؛ هدف از این پژوهش پاسخ به این سوال است که تربیت شایسته از منظر آیت الله جوادی آملی چه مولفه های دارد و چگونه میتواند مانع گسترش جرم در جامعه شود.

۲-مقاله «واکاوی جایگاه امنیت روانی مادران در نظام حقوقی خانواده از منظر قرآن» از مهسا پیل افکن ۱۴۰۳ش؛ در این مقاله به بررسی دین حضرت موسی، حضرت ابراهیم، حضرت عیسی، و حضرت مصطفی (ص) در مورد جایگاه مادر به طور خلاصه پرداخته شده است.

۳-مقاله «نقش زن در تحکیم بنیان خانواده» از محمدجواد حسن زاده ۱۴۰۰ش؛ در این پژوهش به بررسی نقش زن پرداخته شده است.

نواوری این مقاله پیوند میان اندیشه های آیت الله جوادی آملی و مفاهیم نوین امنیت روانی است تا نقش عاطفی و تربیتی مادر را در سلامت روان خانواده بازخوانی کند. همچنین با ارائه راهکارهای عملی مبتنی بر مبانی دینی و شواهد روان شناختی، کاربردپذیری پژوهش در سیاست گذاری های خانوادگی تقویت می شود.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱. تعریف مادری از نگاه قرآن و روایات

مادری در قرآن و روایات فراتر از یک نسبت زیستی معرفی شده است؛ مادر محوری است که سرشت تربیت، مهر و امنیت نخستین کودک از او نشأت می‌گیرد. در آیات متعددی به فضیلت و زحمات مادر اشاره شده و تأکید بر احسان به والدین نشان می‌دهد که نقش مادری نه تنها در نگهداری جسم بلکه در شکل‌دهی معنوی و اخلاقی انسان بنیادین است.^۱ در روایات نیز حضرات معصومین مادری را مظهر رحمت، تعلیم و صبوری معرفی کرده‌اند؛ این نگرش نشان می‌دهد مادر به‌مثابه اولین معلم و پرورش‌دهنده نفس انسانی است.^۲

آیت‌الله جوادی آملی در تلفیق تفسیری خود، مادری را نه تنها نقش اجتماعی بلکه مقام اخلاقی و عرفانی می‌داند که ظرفیت شکل‌دهی به روح و ضمیر نسل‌ها را دارد؛ وی در تفسیر آیات مربوط به والدین به نقش تربیتی و تقوایی مادر پرداخته و آن را از منظر تکریم و مسئولیت الهی تحلیل کرده است.^۳

۱-۲. مفهوم امنیت روانی در علوم تربیتی و اسلامی

در علوم تربیتی جدید، امنیت روانی معمولاً به وضعیتی اطلاق می‌شود که فرد احساس آرامش درونی، اعتماد به خویشتن و ثبات هیجانی داشته باشد؛ این حالت زمینه‌ساز یادگیری مؤثر، رشد هویت و روابط سالم اجتماعی است.^۴ پژوهش‌های تربیتی تأکید می‌کنند که محیط خانواده، بویژه الگوهای رفتاری مادر، اثر مستقیم و قدرتمندی بر احساس امنیت روانی فرزندان دارد؛

۱. لقمان: ۱۴.

۲. کلینی، کافی، ج ۲، ص ۲۷۸؛ مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۴، ص ۱۳۵.

۳. جوادی آملی، زن در آئینه جلال و جمال، ص ۲۱۲.

۴. هاشمیان، اصول و مبانی روان‌شناسی تربیتی، ص ۶۵-۶۸.

فقدان حمایت عاطفی یا ناسازگاری‌های تعاملی می‌تواند به اختلالات اضطرابی و مسائل هویتی بینجامد.^۱

نگرش اسلامی - به‌ویژه در آثار جوادی آملی - امنیت روانی را فراتر از جنبه‌های فردی می‌بیند و آن را با مفاهیم معنوی مانند توکل، آرامش در رابطه با خدا و سلامت روحی در ارتباط می‌داند؛^۲ از این منظر، مادری که نقش تربیتی و معنوی خود را ایفا می‌کند، زمینه‌ساز احساس امنیت بنیادین در خانواده می‌شود و تربیت مبتنی بر اخلاق و معنویت را موجب پایداری روانی نسل‌ها می‌داند.^۳

۲. جایگاه مادری در اندیشه آیت‌الله جوادی آملی

۲-۱. مادری به‌عنوان رسالت الهی

مادری در منظر آیت‌الله جوادی آملی فراتر از یک نقش اجتماعی یا روان‌شناختی ساده است؛ او آن را رسالتی الهی می‌داند که در چارچوب توحیدیِ انسان‌سازی قرار می‌گیرد. از نظر جوادی آملی، خداوند با قرار دادن مسئولیت پرورش نفس و ایمان در حلقه‌ی خانواده، به‌ویژه در قامت مادر، یک مأموریت الهی برای تربیت نسل صالح واگذار کرده است؛ بدین‌سان مادری نه تنها کار مراقبت جسمانی، بلکه کار هدایت اخلاقی و معنویِ انسان به سمت کمال را بر عهده دارد.^۴ این نگاه توحیدی موجب می‌شود که رفتار و نقش مادر از منظر فقهی و اخلاقی نیز واجد ارزش و تکلیف شود؛ یعنی محبت، صبر و تربیت مادری واجد معنای عبادی و قرب به حق تلقی می‌گردد.^۵

۲-۲. پیوند عاطفی و تربیتی مادر با فرزندان

^۱ . شکوهی یکتا، روانشناسی خانواده ، ص ۱۲۴-۱۲۷.

^۲ . کربلایی نظر، محسن، زن و بازیابی هویت حقیقی، ص ۷۵.

^۳ . رودگر کوهپیر، شهد شهود، ص ۹۸-۱۰۲.

^۴ . جوادی آملی، زن در آیین جلال و جمال، ص ۲۱۰-۲۱۳.

^۵ . رودگر کوهپیر، شهد شهود، ص ۱۱۲.

۵. راهکارها و پیشنهادها

۵-۱. راهکارهای تربیتی، سیاستی و دینی برای تقویت نقش مادری

برای تقویت نقش مادری لازم است ابتدا از میدان عملیاتی تربیت شروع کنیم: آموزش مهارت‌های هیجانی و تربیتی مادران از طریق دوره‌های رسمی پیش و پس از تولد، کارگاه‌های مدیریت رفتار کودک و برنامه‌های مشاوره‌ای خانواده‌محور باید به‌عنوان سیاستی محوری نهادینه شود؛ این دوره‌ها باید ترکیبی از دانش روان‌شناختی (تنظیم هیجان، ارتباط غیرخشونت‌آمیز) و آموزه‌های تربیتی-دینی (نقش معنابخش مادری و اخلاق مراقبت) را عرضه کنند تا مادری توانمند معنوی و کارآمد تربیتی شکل گیرد.^۱ افزون بر این، ترویج الگوسازی‌های فرهنگی—از طریق رسانه‌های جمعی، کتاب‌های تربیتی و برنامه‌های آموزشی مذهبی—می‌تواند ظرفیت‌های مادری را در سطح عمومی بازشناساند و ارزش اجتماعی این نقش را ارتقا بخشد.^۲

در بُعد دینی، تقویت آموزه‌های اخلاقی و معنای محور درباره کرامت و رسالت مادری—با بهره‌گیری از تفسیرهای معاصر متفکرانی مانند جوادی آملی—باید در برنامه‌های آموزشی دینی و سخنرانی‌های عمومی گنجانده شود تا فهمی حکمی از مادری در جامعه شکل گیرد؛ این فهم نه به معنای بازتولید کلیشه‌ها بلکه به معنای توانمندسازی والدین و بازتعریف نقش مادری در چارچوب کرامت، انتخاب آگاهانه و حمایت جمعی است.^۳ نهایتاً سیاست‌های تربیتی و دینی باید متناظر با حمایت‌های نهادی باشند: مرخصی‌های والدینی انعطاف‌پذیر، دسترسی به خدمات روان‌درمانی خانواده و شبکه‌های محلی حمایتی از الزامات عملی برای تحقق نقش سازنده مادران اند.^۴

^۱ . شکوهی یکتا، روانشناسی خانواده، ص ۱۷۸-۱۸۴؛ هاشمیان، اصول و مبانی روان‌شناسی تربیتی، ص ۱۲۸-۱۳۴.

^۲ . پدرام، احمد، خانواده و تربیت فرزند، ص ۸۸-۹۴.

^۳ . مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، ص ۹۲-۹۸.

^۴ . رضایی نسب، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۱۴۵-۱۵۱.

۲-۵. کاربرد یافته‌ها در سیاست‌گذاری خانواده

یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد تقویت نقش مادری نه تنها بهبود سلامت روانی خانواده را در پی دارد بلکه از منظر اقتصادی و اجتماعی نیز بازده مثبت تولید می‌کند؛ بنابراین سیاست‌گذاران باید این یافته‌ها را به خطوط برنامه‌ریزی تبدیل کنند: تخصیص بودجه به برنامه‌های توانمندسازی مادران، طراحی بسته‌های حمایت مالی و خدمات تسهیل‌گر (مانند مراکز نگهداری خردسال با کیفیت و مقرون‌به‌صرفه) و ایجاد مشوق برای مشارکت متوازن پدران در امور مراقبتی، می‌تواند برافزایش سرمایه انسانی و کاهش هزینه‌های اجتماعی بلندمدت موثر باشد.^۱ سیاست‌گذاری باید مبتنی بر شواهد باشد: برنامه‌ها پیش از اجرا به‌صورت پایلوت سنجیده شده و شاخص‌های سلامت روانی و آموزشی خانواده‌ها به‌طور مستمر پایش شوند.

علاوه بر سیاست‌های مالی و خدماتی، نهادهای قانون‌گذاری و آموزشی باید چارچوب‌های حمایتی و فرهنگی را همزمان تقویت کنند؛ از جمله اصلاح سیاست‌های مرخصی والدینی به‌سمت انعطاف‌پذیری بیشتر، تضمین دسترسی گسترده به مشاوره خانواده در سطوح شهری و روستایی و ادغام آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در برنامه‌های مدرسه و مسجد. ایجاد تعامل بین دستگاه‌های اجرایی (وزارت آموزش و پرورش، بهداشت، رفاه و نهادهای دینی) و تعریف مسئولیت‌های مشخص برای هر نهاد، تضمین می‌کند که یافته‌های پژوهشی به بسته‌های عملیاتی تبدیل شوند و از تبدیل سیاست‌ها به شعار جلوگیری شود.^۲ این رویکرد میان‌بخشی، همراه با تخصیص منابع و سنجه‌های پی‌گیری، راه تحقق تأثیر بلندمدت بر امنیت روانی خانواده را هموار می‌سازد.

^۱ . بانکی پورفرد، زن و خانواده در اندیشه امام‌خامنه‌ای، ص ۱۰۲-۱۰۸؛ حسینی، تربیت در خانواده، ص ۱۹۰-۱۹۶.

^۲ . پدرام، خانواده و تربیت فرزند، ص ۱۵۶-۱۶۳؛ جوادی آملی، زن در آئینه جلال و جمال، ص ۲۴۰-۲۴۶.

نتیجه گیری

در مجموع، بررسی اندیشه آیت‌الله جوادی آملی نشان می‌دهد که نقش مادری فراتر از یک وظیفه طبیعی یا اجتماعی، یک مأموریت الهی و تمدنی است؛ مأموریتی که بنیان امنیت روانی خانواده را شکل می‌دهد و با پیوندهای عمیق عاطفی، معرفتی و تربیتی، آرامش درونی و ثبات روحی اعضای خانواده را تضمین می‌کند. در نگاه ایشان، مادری وقتی به معنای حقیقی خود می‌رسد که ریشه در ایمان، اخلاق و معنویت داشته باشد و این ویژگی‌ها را به گونه‌ای زنده در جان فرزندان بنشانند. از این منظر، امنیت روانی خانواده نه محصول صرف سیاست‌های رفاهی یا خدمات اجتماعی، بلکه نتیجه سرمایه‌گذاری عاطفی و معنوی مادری است که با الگوی اسلامی-ایرانی و سنت‌های وحیانی هماهنگ است. بدین ترتیب، برای پایداری بنیاد خانواده و رشد سالم جامعه، لازم است جایگاه مادری در حوزه‌های فرهنگی، آموزشی و سیاست‌گذاری تقویت شود تا این سرمایه بی‌بدیل، در مواجهه با تهدیدهای فرهنگی و بحران‌های معاصر، همچنان محور آرامش، امید و عزت خانواده باقی بماند.

منابع

*قرآن کریم

۱. بانکی پورفرد، امیرحسین، زن و خانواده در اندیشه امام خامنه‌ای. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۴ش.
۲. پدرام، احمد، منصوری نبی، رقیه، خانواده و تربیت فرزند، تهران: انتشارات کیاراد، ۱۳۹۵ش.
۳. جوادی آملی، عبدالله، زن در آیینه جلال و جمال، تهران: انتشارات اسراء، ۱۳۹۹ش.
۴. _____، خانواده متعادل و حقوق آن، قم: انتشارات اسراء، ۱۳۹۳ش.
۵. حسینی، علی‌اکبر. تربیت در خانواده. مشهد: انتشارات پیام مهدی(ع)، ۱۳۸۰ش.
۶. حسن زاده، صادق، درس های اخلاق آیت الله آملی، تهران: انتشارات قائم آل محمد(ص)، ۱۳۸۶ش.
۷. رضایی نسب، زهرا، جامعه‌شناسی خانواده، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد شهید بهشتی، ۱۴۰۲ش.
۸. رودگرکوهپر، محمدجواد، شهد شهود، قم: انتشارات مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما (استان قم)، ۱۳۸۸ش.
۹. ستاد بزرگداشت یکصدمین سال میلاد امام خمینی (ره)، تاملی بر جایگاه زن: مجموعه مقالات. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۰ش.
۱۰. شکوهی یکتا، محسن و همکاران، روانشناسی خانواده، تهران: انتشارات تیمورزاده، ۱۳۹۸ش.
۱۱. کربلایی نظر، محسن، زن و بازیابی هویت حقیقی، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰ش.

۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، قم: انتشارات دار الثقلین، ۱۳۹۳ ش.
۱۳. مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۹۰ ش.
۱۴. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، ترجمه: محمد باقر بهبودی، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۸۴ ش.
۱۵. هاشمیان، سید احمد، اصول و مبانی روان‌شناسی تربیتی، تهران: انتشارات کتابسرای تندیس، ۱۳۸۴ ش.